

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПЛН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ГРАДОВСЬКИЙ Анатолія Володимирович

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ВЗАЄМЗВ'ЯЗКАХ
ІЗ ЗАРУБІЖНОЮ

ІЗ.00.02 – Методика викладання /української літератури/

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ - 1994

00777232 (S)

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

- Науковий керівник - кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
БОЛОШИНА Ніла Йосипівна
- Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук,
професор КАПСЬКА Алла Йосипівна
- кандидат філологічних наук,
доцент ШУРЕНКО Марія Карлівна
- Провідна установа - Ємтомирський державний
педагогічний інститут

Захист відбудеться "18" січня 1995 р. о 15 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.32.01 в Інституті
педагогіки АПН України /252001, м.Київ, вул.Трьохсвятительська, 8/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині
Інституту педагогіки АПН України.

Автореферат розіслано "16" чудня 1994 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В.БОНДАРЕНКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У дисертації досліджуються особливості вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною, що сприяє пошуку "наскрізних ліній", які б забезпечили цілісність шкільного курсу як освітньої системи. В центрі уваги знаходяться лише деякі - найважливіші в умовах шкільного курсу - аспекти літературних зв'язків: елементи типологічної спільності /теми, сюжети, ідеї, образи/, творчі контакти письменників, їх духовний взаємобмін.

Актуальність проблеми визначається перш за все її зв'язком з ключовими напрямками методики викладання літератури, непересічність суспільних процесів, які проходять в Україні.

Розбудова суверенної Української держави неможлива без пробудження національної свідомості молоді. Особлива значущість цього процесу зумовлена відсутністю у багатьох молодих людей усвідомлення себе як частини народу, співвіднесення своєї діяльності з інтересами нації. Зародити справі може створення якісно нової системи національного виховання та освіти, яка б формувала цю рису особистості. Ця ідея закладена у проекті концепції літературної освіти.

Наукові дослідження педагогів і психологів доводять, що для найповнішого розкриття природних схильностей дитини і розвитку її здібностей необхідно створити такі умови, щоб вона перебувала під постійним впливом матеріальної й духовної культури свого народу, оскільки саме в цьому випадку використовуються якнайповніше етнопсихологічні особливості дітей. Це той радикальний шлях, який приводить до виховання національно свідомих громадян. Особлива роль у цьому процесі відводиться вивченню в школі української літератури у взаємозв'язку із зарубіжною, оскільки без усвідомлення проблеми літературних зв'язків і взаємодій неможливе справжнє наукове вивчення ні світового, ні національного літературного процесу.

Українська література протягом усього свого розвитку з часу становлення Київської Русі і до наших днів є органічною складовою поняття "світової літератури", завдяки типологічним і генетичним зв'язкам вона вбирала в себе національний фольклор, теологічні джерела, літописну спадщину; здійснювалися особисті контакти письменників, творчо засвоювалися інонаціональні теми, сюжети у формі ремінісценцій, перекладів, переспівів тощо.

Звичайно, упродовж віків процес культурного спілкування України із зарубіжними країнами не був постійним і рівномірним. Періоди інтенсивного культурного й літературного спілкування змінювалися різкими спадами залежно від багатьох історичних факторів, які сприяли або, навпаки, перешкождали розвитку цих відносин. Незалежність України як суверенної держави помітно урізноманітнює форми цих контактів, змінює їх громадсько-політичні функції, естетичну значущість. Вони наповнюються новим змістом, набувають іншого характеру, іншої динаміки розвитку. Ми маємо можливість переконатися, що на даному етапі зв'язки стають більш інтенсивними, систематичними і в цілому відповідають характеру міжнаціональних культурних взаємин.

Цілком закономірно, що багатогранні взаємини вітчизняної і зарубіжної класики в реальному літературному процесі і його історії становлять найважливіше джерело літературно-художньої освіти школярів. Це дає підставу констатувати, що методика вивчення у школі української літератури в контексті світової належить до проблем, які мають принципове значення упродовж усієї загальної освіти, визначають її навчальну і виховну спрямованість та цінність.

Дослідники /В.Годінер, Н.Назарова, К.Нартов/ одностайні в думці, що взаємозв'язане вивчення літератур, використання історико-функціонального і порівняльного методів дослідження не лише допоможуть точніше встановити типологію і контактність /генетичність/

окремих літературних явищ, оцінити їх з функціонального історико-літературного погляду, а й передбачає створення цілісної літературної освіти школярів, дозволяє їм глибше оцінити ідейно-естетичну значущість літературних явищ, зрозуміти національну своєрідність кожної літератури, побачити у художніх творах зображення епохи, краще засвоїти систему основних теоретико-літературних понять.

У сучасній методиці викладання літератури увага до цієї проблеми здебільшого виявляється лише в аспекті українсько-російських літературних взаємин.

Відсутність досліджень з проблеми і невикористання можливостей важливого напрямку підвищення ефективності вивчення літератури визначає актуальність і наукову значущість обраної теми дослідження.

Об'єктом дослідження є процес вивчення української літератури в 9-10 класах середньої школи у взаємозв'язку із зарубіжною.

Предмет дослідження складають теоретичні основи і методичні принципи взаємозв'язку української і зарубіжної класики в навчально-виховному процесі.

Мета дослідження полягає у визначенні, теоретичному обґрунтуванні й експериментальній апробації методичних принципів вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною.

Гіпотеза. В існуючому курсі літератури шляхом раціонального поєднання методичних засобів можливе вивчення зв'язків і взаємодій української і зарубіжної літератур, що за умови створення цілеспрямованої методичної системи значно збагатить процес вивчення української літератури як у змістовому, так і в методичному плані; сприятиме розв'язанню провідних завдань шкільної літературної освіти в цілому: послідовному залученню учнів до розуміння єдності світового літературного процесу; формуванню уявлень про ідейно-

тематичну спільність і національну своєрідність української і зарубіжної літератури; розвитку відчуття стилю письменника; формуванню в учнів необхідних знань і вмінь, а відтак – усвідомленню загальнолюдських цінностей, таких як совість, правда, справедливість, доброта, милосердя, покаяння.

Для реалізації поставленої мети і перевірки гіпотези визначено завдання:

- дослідити педагогічну сутність і методичні аспекти проблеми вивчення української літератури в школі у зв'язку із зарубіжною;
- розкрити методичні, літературознавчі, педагогічні основи вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною;
- довести реальною можливістю поступово поглибленого вивчення міжлітературних зв'язків у рамках діючої програми з літератури;
- сконструувати і перевірити методичну систему, яка дозволяє в шкільному курсі літератури на окремих прикладах знайомити школярів з найважливішими формами зв'язку української і зарубіжної літератур, формувати цілісні уявлення і поняття про взаємодії в спільності літературного світу.

Методологічну основу дослідження становлять положення про єдність світового літературного процесу, висновки з праць літературознавців, дидактів, методистів про шляхи взаємозв'язаного вивчення літератур, використання змістового і порівняльного методів, різні способи структурування навчального матеріалу, психології сприймання художнього твору.

Дослідження включає такі методи і прийоми:

- теоретичний аналіз нагромаджених в педагогічній науці відомостей з проблеми взаємозв'язку української літератури і зарубіжної, вивчення праць з літературознавства, психології, дидактики в аспекті поставленої проблеми;
- соціально-педагогічний аналіз шкільної документації, програм і підручників з української і зарубіжної літератур, ціле-

спрямоване спостереження за ходом педагогічного процесу; бесіди, анкетування учнів і вчителів, аналіз усних відповідей і письмових робіт учнів;

- літературознавчі методи: ідейно-художній і порівняльний аналіз творів; історико-літературний огляд процесу розвитку взаємовідносин між українською і зарубіжною літературою і визначення його впливу на курс вивчення літератури в школі;

- статистичний: кількісний і якісний аналіз даних анкетування, матеріалів спостереження і бесід, результатів дослідно-експериментального навчання.

Теоретичні засади дисертації спираються на досягнення сучасного літературознавства в галузі порівняльно-історичного і типологічного вивчення національних літератур, зокрема на праці М.Алексєєва, О.Білецького, О.Бушміна, М.Гудзія, М.Жирмунського, М.Конрада, Н.Крутікової, Т.Маєвської, Д.Наливайка, М.Храпченка, П.Хропка та інших, які досліджували проблеми міжлітературних зв'язків і стверджували у літературознавстві принцип порівняльно-історичного і типологічного вивчення літератури. В центрі уваги були роботи з методики літератури в школі: Г.Беленького, О.Богданової, Т.Зепалової, Є.Квятковського, М.Кудряшова, Т.Курдюмової, О.Мазуркевича, І.Мещерякової, Н.Молдавської, К.Нартова, М.Черкезової. Також інтерес для дослідження становили праці методистів О.Бандури, Н.Болошиної, Л.Мірошниченко, В.Неділька, Є.Пасічника, Л.Симакової, З.Шевченко.

Дослідження проводилося впродовж кількох етапів.

На першому етапі /1978-1984 рр./ здійснювався всебічний аналіз і узагальнення наукових даних у галузі літературознавства, психології, педагогіки, методики вивчення літератури, вивчення і аналіз програм і підручників, безпосередньо зв'язаних з досліджуваною проблемою, теоретична розробка методики вивчення української літе-

ратури у взаємозв'язках із зарубіжною.

Другий етап - дослідно-експериментальна робота /1988-1992 рр./. Дослідна робота була організована у природних умовах з урахуванням існуючих вимог до викладання.

Дослідно-експериментальна робота проводилась у співдружності з учителями шкіл та студентами Черкаського педагогічного інституту.

Третій етап - /1992-1993 рр./ полягав в аналізі, систематизації і теоретичному узагальненні результатів дослідно-експериментальної роботи, формулюванні висновків і виробленні системи методичних рекомендацій учителям-словесникам.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження.

У дисертації вперше з погляду методики української літератури робиться спроба вивчення вітчизняної літератури у взаємозв'язках із зарубіжною на основі всебічного історико-літературного аналізу шляхів становлення і розвитку їх взаємодносин;

- обґрунтовується необхідність і можливість взаємозв'язаного вивчення вітчизняної і зарубіжної класики, подається теоретичні основи для вивчення української літератури в 9-10 класах у взаємозв'язках зі світовою словесністю;

- визначається система методичних принципів порівняльного аналізу їх зразків.

Вірогідність висновків і рекомендацій дослідження підтверджується результатами дослідно-експериментального навчання, яким було охоплено більше 600 учнів 9-10 класів, проаналізовано близько тисячі письмових робіт. У дослідно-експериментальній роботі брали участь сім учителів української літератури. Вона здійснювалась в умовах уроку, не порушуючи нормального ходу навчального процесу.

Практичне значення роботи полягає в розробці методичної системи, яка дозволяє суттєво підвищити освітню ефективність

шкільного курсу літератури завдяки введенню в процес викладання одного із провідних його напрямків - вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною.

Дослідження відкриває принципово нові можливості ведення занять на уроці, поза класом, під час факультативного вивчення літератури, сприяє збагаченню змісту і удосконаленню методики роботи учителя-словесника. Науково обгрунтована система, реальність і ефективність якої підтверджується дослідно-експериментальною роботою, розширює сферу діяльності учнів на уроках літератури, збагачує їх знання і вміння, сприяє літературному і загальному розвитку школярів. Результати роботи допомагають науково розробляти проблему зв'язків і взаємодій, які мають важливе значення як у методиці літератури, так і в інших методиках вивчення шкільних предметів.

Апробація роботи. Результати дослідження повідомлялися і обговорювалися на науково-практичних конференціях Черкаського педагогічного інституту, республіканських науково-методичних конференціях в Івано-Франківську та Одесі, висвітлювалися у шести публікаціях, а також на семінарах в Черкаському обласному інституті удосконалення вчителів.

На захист виносяться такі положення:

1. Вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною - ефективний засіб системної і цілісної літературної освіти школярів, який дозволяє їм глибше оцінити ідейно-естетичну значущість літературних явищ.

2. Порівняльний аналіз творів різнонаціональних письменників сприяє формуванню в учнів умінь і навичок самостійного розгляду художнього твору.

3. Взаємозв'язане вивчення української і зарубіжної літератур, що мають схожі естетичні властивості й близькі закономірності

розвитку, збагачується у змістовому і методичному напрямку.

4. Осмислення української і зарубіжної класики стане основою для послідовного формування у школярів уявлення про художню літературу як єдиний процес, способом виявлення типологічної спільності і національної своєрідності кожної літератури, допоможе їм побачити у виучуваних творах зображення епохи, краще засвоїти систему основних теоретико-літературних понять, сприятиме усвідомленню і сприйняттю загальнолюдських гуманістичних цінностей.

СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку основної використаної літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання, сформульовано гіпотезу, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення здобутих результатів, з'ясовуються основні положення, винесені на захист.

У першому розділі - "Аналіз стану проблеми в теорії і методі літератури" - увага акцентується на висвітленні проблеми міжлітературних зв'язків у літературознавстві, з'ясовується використання літературних взаємозв'язків у методичній науці і шкільній практиці.

Зважається також на те, що без постійних контактів окремої національної літератури з іншими літературами на рівні генетичному й типологічному вона не зможе існувати.

З появою теоретичних праць О.Білецького, М.Храпченка, Л.Новиченка, Н.Крутікової, Д.Чалого та інших в українському літературознавстві було уточнено загальні принципи вивчення проблем, означилася тенденція переходу від досліджень бінарного типу до розгляду взаємозв'язку національних письменників з цілим етапом розвитку іншої національної літератури; до характеристики різноманітних

напрянків української літератури в їх історичному розвитку і зв'язку з зарубіжним літературним процесом.

Підкреслюється, що місце української і світової літератури в навчально-виховному процесі визначається в основному двома моментами: програмою, яка передбачає обсяг вивчення явища, і методикою викладання. Стосовно розвитку методики української літератури виділяється кілька принципових моментів. Твори зарубіжної літератури вивчалися в Києво-Могилянській та Острозькій академіях, школі Львівського Ставропігійського братства, інших навчальних закладах. Книжки Львівського братства розповсюджувалися по всій Україні і в Росії, у бібліотеці були не лише українські та російські книжки, а грецькі, латинські, польські, західноєвропейські. Навіть реакційно шовіністична політика російського царизму, найжорстокіші заборони вивчати українську літературу були неспроможні задушити прагнення народу навчатися рідною мовою. У багатьох гімназіях, семінаріях, реальних училищах в Україні створювалися таємні учнівські гуртки, керівниками яких нерідко були прогресивно настроєні вчителі. Відзначається плідотворна діяльність на терені становлення і розвитку методики української літератури Т.Шевченка, П.Куліша, І.Франка, В.Грінченка.

Поставивши завдання зробити детальний огляд розвитку та стану методичної проблеми вивчення вітчизняної літератури у взаємозв'язку із зарубіжною в історичній ретроспективі, автор звертається до методики російської словесності як домінанти впродовж тривалого часу. На конкретному фактичному матеріалі констатується, що в посібниках і програмових вимогах М.Ломоносова, Ф.Буслаєва, В.Стояніна, В.Острогорського, К.Петрова, В.Водовозова значне місце відводиться принципам зарубіжної класики. Звернення до їх праць виявляє постійну злобленість проблеми відповідностей двох літературних потоків. Починаючи з 1920 року, зарубіжна література була присутня в шкіль-

ній програмі. Не вилучили її і в період 1926-1932 рр. На вивчення творів Шекспіра, Мольєра, Шіллера, Гого було виділено спеціальні години. Ще ширше репрезентована світова література в списках позакласного і додаткового читання. Згодом пройшло поступове зміщення вивчення зарубіжної літератури у позакласну роботу, в тому числі і гурткову. У період з 1948 по 1959 рр. прилучення до світової літератури було повністю перенесено в позакласну роботу з цих предметів. Останні десятиліття твори зарубіжної класики зайняли цільне місце в програмі з української літератури в усіх класах. Особливо чітко сплановано цю роботу в програмах 1990-1992 років. У 1993 році опублікована орієнтовна програма з світової літератури.

Цілком закономірно, що проблема взаємозв'язаного вивчення літератур була в центрі уваги ряду дисертаційних досліджень. При цьому зауважується: стосовно української літератури вона розглядалася лише в аспектах взаємозв'язків з російською. Однак зовсім відсутні праці, присвячені вивченню української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною. Тому стає очевидною необхідність дослідження узагальнюючого характеру в цій галузі методики, адже лише багатогранний розгляд проблеми вивчення української літератури в контексті світової може відкрити шляхи до поліпшення процесу навчання.

У другому розділі - "Методичні та теоретичні аспекти вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною" - аналізується використання міжлітературних зв'язків у шкільній практиці, визначаються можливості вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною, характеризуються форми міжнаціональних літературних взаємин, типологічні сходження і міжлітературні контактні зв'язки, представлені в шкільному курсі літератури.

Зокрема наголошується, що специфіка літературознавчого змісту, призначеного для вивчення учнями 9-10 класів, полягає в тому,

що значна за обсягом частина матеріалу опрацьовується за концентричним принципом.

Ця особливість позначається на характері вибору вчителем методу навчання, аналізі, зокрема використанні змістового й порівняльного методів, структуруванні та презентації відповідного літературного матеріалу.

Зважаючи на те, що досліджувана проблема надзвичайно широка, обмежуємося лише курсом літератури 9-10 класів, бо він особливо цінний як в літературознавчому аспекті /становлення нової української літератури проходило в органічній єдності із тенденціями розвитку західноєвропейських літератур/, так і в методичному /простежити послідовність і системність у процесі вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною/.

На першому етапі дослідження було розв'язано такі завдання:

1/ виявлено можливості вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною, визначено елементи взаємозв'язку вітчизняної й зарубіжної класики в історії викладання літератури в 9-10 класах середньої школи;

2/ проаналізовано особливості сприймання учнями проблеми, теоретично обгрунтовано вивчення в школі української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною;

3/ визначено змістові можливості аналізу міжлітературних типологічних і контактних зв'язків у курсі літератури в старших класах, розроблено методичні принципи інтерпретації міжлітературних взаємин у шкільному курсі;

4/ з'ясовано особливості сприймання художнього твору, розкрито суттєві принципи змістового й порівняльного методів аналізу та їх рівні при порівняльно-типологічному вивченні літературного твору;

5/ встановлено рівень знань учнів з матеріалу, який вивчався методом зіставлення із зарубіжними зразками.

Під час констатувчого експерименту розроблено завдання, які покликані виявити в учнів 9-10 класів особливості сприймання художньої літератури і рівень їх літературного розвитку ; вивчалася організація навчальної діяльності учнів на уроці, спрямована на розвиток їх активності й самостійності. Завдання добиралися так, щоб встановити:

а/ знання й розуміння тексту твору, його ідейної, пізнавальної та естетичної цінності,

б/ розуміння значення системи образів, сюжету, композиції, мовних і жанрових особливостей твору ;

в/ вміння самостійно аналізувати і оцінювати художні твори ;

г/ здатність висловлювати свої думки і враження про твір логічно, образно, правильною літературною мовою.

У процесі формульного експерименту ставилася мета: показати залежність сприймання учнями художнього тексту від методики його аналізу і виявити умови, за яких досягається вищий рівень активності учнів у процесі роботи над змістом, проблематикою, образами, мовностилістичними засобами твору.

У розробленні методики вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною зважалося на дослідження психологічної і дидактичної науки про сприймання художніх творів, формування активності і самостійності учнів.

Під час експерименту виникла потреба з'ясувати, як ставляться учителі й учні до вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною, форм міжнаціональних літературних взаємин. З цієї метою проведено опитування, результати якого наводяться в роботі.

У ході дослідження дійшли висновку, що продуктивне вивчення

окремих явищ чи певних періодів розвитку національної літератури у тому чи іншому міжнародному контексті можливе лише на основі змістового й порівняльного аналізу. Робиться спроба дати визначення понять "змістове звичення", різниць та принципів здійснення змістового підходу.

Експериментальне дослідження, проведене в процесі вивчення дев'ятикласниками роману П.Куліша "Чорна рада" у взаємозв'язках із романом В.Скотта "Айвенго", показало, що учні цілком спроможні без попередньої спеціальної підготовки дати правильні відповіді на запитання, які стосуються поетики творчості, відмінності наукового узагальнення від художнього, що розглядається як наслідок аналітичного зіставлення живої тканини художнього твору, результатом особистих спостережень учнів над літературним текстом.

У дисертації наводяться конкретні види роботи у процесі вивчення у дев'ятому класі досить складної теми - "Романтизм як творчий метод і літературний напрям", які дають можливість переконатися в ефективності формування в учнів навичок самостійного аналізу на складних за характером зіставленнях різнонаціональних літературних явищ /Шевченко - Байрон, Панас Мирний - Шекспір/, поглибити й розширити знання учнів про романтизм як художній метод, визначити специфічні риси українського романтизму і романтичний характер ранніх поезій Т.Шевченка.

На основі сформульованих методичних принципів аналізу вивчення кожної монографічної й оглядової теми курсу може здійснюватися з урахуванням взаємозв'язків різнонаціональних явищ у світовому літературному процесі. Звідси, на нашу думку, відкриваються нові можливості виховання учнів, зміцнення і розвиток їх патріотичних переконань, що набрало особливої актуальності на сучасному етапі розвитку суспільства.

У процесі дослідження встановлено, що зіставлення різнонаці-

ональних літературних явищ допомагає учням побачити логіку історії української та світової літератури, дає змогу опрацювати на уроці об'ємніший навчальний матеріал; глибше, конкретніше розкрити питання вивчуваної теми; оновити, уточнити раніше засвоєні відомості, застосувати різноманітні методичні прийоми, поживити урок, активізувати мислення й увагу школярів; створювати проблемні ситуації, які спонукають думати, зіставляти, шукати, стимулюють розвиток пізнавальних інтересів. Використання цього методичного прийому дає можливість підвищити ефективність навчання, створити взаємні опори в засвоєнні провідних понять, фактів, положень. У роботі визначаються методичні рівні вивчення української літератури у взаємозв'язках із західноєвропейською, наводяться конкретні приклади літературного матеріалу, передбаченого шкільною програмою.

Синхроністична таблиця наочно показує можливі взаємозв'язки у вивченні української і зарубіжної літератури.

Під час розгляду форм міжнаціональних літературних взаємин наголошується на їх складності і багатогранності. Охарактеризувавши різні види типологічних сходжень і міжлітературних контактних зв'язків у шкільному курсі літератури, які є цінним матеріалом для встановлення єдності літературного процесу і пізнання учнями національної самобутності вітчизняної літератури, робиться висновок, що вони є обов'язковим елементом розвитку національної літератури і в конкретному аналізі часто виявляються двома аспектами інтерпретації літературного явища.

Подаються конкретні види роботи в експериментальних класах /"Слово о полку Ігоревім" - "Пісня про Роланда", Панас Мирний - Шекспір, Шевченко - Шіллер/, результати яких дали підстави стверджувати, що в основі типології сходжень, якими характеризуються різні національні літератури, лежить певна сукупність соціально-історичних умов, подібностей суспільної домінанти і єдності самого

принципу літературно-художнього освоєння світу.

У третьому розділі - "Своєрідність методичних підходів до вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною" - охарактеризовано вибір можливих аспектів літературних зв'язків, визначається мета і завдання педагогічного експерименту, аналізується хід дослідного навчання за пропонованою методикою.

На етапі констатуючого експерименту з'ясувалося, що ряд труднощів, специфічних саме для того чи того виучуваного твору, викликано своєрідністю і неадекватністю читацького сприймання його учнями певної вікової групи. На експериментальних і узагальнюючих етапах дослідження доведено необхідність визначення методичних завдань прямо протилежного характеру: ускладнити, поглибити прочитання творів, перебороти складність прочитання інших, використовувати при цьому зразки зарубіжної літератури.

Під час констатуючого експерименту виявлено, що учні не мають чітких уявлень про набір диференційованих ознак понять "літературний процес", "напрямок", "стиль". Очевидно, в описі кожного з них учителі не приділяють достатньої уваги постійним та варіативним ознакам, а це призводить до плутанини.

Для того, щоб виучуваний матеріал використовувався як осмислений учнями, пропонується провести його через відповідні етапи дидактичного освоєння літературознавчої теорії, послідовність якої передбачає: 1/ констатацію літературних фактів; 2/ формування на їх основі системи літературознавчих понять; 3/ з'ясування закономірних зв'язків і залежностей; 4/ демонстрацію орієнтуючої основи літературознавчої дії на тлі художнього твору.

В експериментальній частині дослідження передбачено використання прийому порівняння корелятивних понять з метою диференціації їх визначальних ознак. Такий аналіз твору передувався із спостереженнями над літературними фактами, дібраними учителем не лише з вітчизняної, а й зарубіжної літератури.

Для аналізу розділів навчальної програми і шкільних підручників з української літератури /9-10 класи/ на експериментування обрано лише ті поняття, які без порівняння з відповідними зразками зарубіжної літератури можуть формуватися неповно або й деформовано. Це стосується, наприклад, нового прочитання творів Т.Шевченка, яке становить певні складності для учителів-практиків; ролі фонових знань у подоланні труднощів сприйняття роману П.Куліша "Чорна рада", формування поняття про стильові особливості та національну своєрідність творчості письменника.

Спостереження за навчальним процесом з української літератури в експериментальних класах мали дискретний характер: вони обмежувалися лише окремими уроками, на яких апробувались виділені прийоми. Такий хід експерименту зумовлений вимогами об'єктивності його результатів.

Для формувчого експерименту визначено такі завдання:

1. Перевірити можливість і доцільність вивчення окремих тем з української літератури у взаємозв'язку із зарубіжною.
2. Виявити елементи взаємозв'язку вітчизняної й зарубіжної класики в історії викладання літератури в старших класах.
3. Визначити змістові можливості аналізу міжлітературних типологічних сходжень і контактних зв'язків у курсі літератури в старших класах.
4. Перевірити методичні принципи інтерпретації міжлітературних взаємин у шкільному курсі.

Так, вивчаючи найоб'ємнішу й найважливішу тему з української літератури у дев'ятому класі "Творчість Т.Г.Шевченка", для експериментування обрано лише ті аспекти, які без їх розгляду у взаємозв'язку зі світовою класикою можуть тлумачитись неоднозначно або неповно. Це такі твори і головні акценти, які робляться під час їхнього аналізу:

1. "Гайдамаки": поєднання у творі реалістичного і романтичного, відмінність романтизму Шевченка від західноєвропейського.

2. "І мертвим, і живим...": жанр, актуальність, зв'язок з апостольськими посланнями.

3. "Ісаїя. Глава 35": переосмислення Шевченком біблійного мотиву, ставлення до релігії.

4. "Давидові псалми": зв'язок з Псалтирем, співзвучність мотивів.

Під час дослідного навчання вчителям пропонувалося вдаватися до прийому повідомлення ознак літературного поняття, який мав сприяти розв'язанню ряду проблем:

1/ структурування уроку, під час якого учні побачили б і зрозуміли ознаки літературного явища, відображеного у понятті;

2/ розмежування ознак постійних і варіативних;

3/ диференціація варіативних ознак, повідомлених учителем, та їх запам'ятовування.

У процесі роботи виявлено, що учні без особливих труднощів можуть зіставити твори різнонаціональних літератур, визначити в них подібні й відмінні риси, зробити необхідні висновки.

Ефективність експериментального вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною у 9-10 класах перевірялася методами діагностуючого контролю, самооцінки, спостереження, математичної статистики. Провідним серед них був метод діагностичних контрольних робіт переважно письмового характеру. Вибір зумовлювався рядом факторів: його застосування дає можливість перевірити одночасно знання і розуміння школярами художнього тексту, рівень сформованості певних умінь і навичок в учнів усього класу; зробити об'єктивні висновки про недоліки в знаннях і вміннях школярів; одержати цілісне уявлення про особливості розумової діяльності кожного учня, його

Важливе місце в системі письмових форм контролю навчання за спеціальних методиків відводилось зрізовим контрольним роботам, які проводилися після кожного етапу експериментального дослідження. Зіставлення одержаних результатів дало можливість виявити поліпшення якості знань і вмінь учнів, перевірити доцільність використання розробленої методики, зробити висновок про ефективність вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною.

Хід дослідного навчання дозволив установити його особливості:

1/ порівняльний аналіз творів різнонаціональних письменників може вводитись за умови достатнього усвідомлення учнями теми й ідеї вивчуваного твору, при цьому мають враховуватись індивідуальні особливості, можливості класу, структура і тип уроку;

2/ під час зіставлення вітчизняного і зарубіжного зразків необхідно широко використовувати знання, уміння і навички, набуті учнями на уроках близькоспоріднених літератур;

3/ порівняльний аналіз підпорядковується двом цілям: виявлення спільного і виділення особливого, національно своєрідного;

4/ порівняння творів різнонаціональних літератур має проводитись систематично.

Методична система дослідного навчання передбачала роботу, спрямовану на вироблення й удосконалення в учнів умінь і навичок самостійного аналізу літературного твору, постановку доступних для віку учнів проблем за темою, що вивчається, опори на жанрові зв'язки зі схожими явищами зарубіжної літератури, що сприяє більш глибокому засвоєнню, нагромадженню фонових знань і серйозному прочитанню твору.

На основі співвідношення кількості оцінок "4" і "5" за ІV чверть до кількості цих же оцінок за підсумкову роботу, проведenu в I чверті, встановлено коефіцієнт приросту в знаннях школярів /таблиця I/. Крім того, таблиця оцінок за другу підсумкову роботу,

проведену в досліджуваних школах, дозволяє зіставити досягнуті результати за весь навчальний рік в експериментальних класах, порівняти їх з результатами виконаної роботи в контрольних, де навчання проводилося за традиційною методикою /таблиця 2/.

Таблиця 1

Значення коефіцієнту приросту знань I і IV підсумкових контрольних робіт /на прикладі Сунківської СШ/

Клас	Підсумкова робота за чверть	Коефіцієнт приросту середньоарифметичного балу за IV чверть в порівнянні з I чвертю	
		контрольні	експериментальні
9-ті класи	I IV	0,10 0,21	0,34 0,42
10-ті класи	I IV	0,23 0,30	0,40 0,52

Таблиця 2

Виставлених оцінок за II підсумкову контрольну роботу

Кількість шкіл	Кількість класів	Учнів в класах	В контрольних					В експериментальних				
			Всього го	"5"	"4"	"3"	"2"	Всього го	"5"	"4"	"3"	"2"
3	9	347	172	37	72	55	8	175	68	77	26	4
в %			20	40	32	8		40	44	12	4	

Наведені в таблицях дані підтверджують, що якість засвоєння знань учнями вища в експериментальних класах. Вирішальна роль у цьому належить впровадженню системи вивчення української літератури

у взаємозв'язках із зарубіжнов. Свідченням цього було зіставлення відповідей учнів експериментальних і контрольних класів. Відповіді учнів експериментальних класів відрізнялися повнотою, чіткістю викладу, розумінням суті основних питань вивчуваного питання.

Експеримент підтвердив, що при вивченні вітчизняної літератури у взаємозв'язках із зарубіжнов створюються можливості ширше розвивати самостійність, творчу ініціативу школярів, удосконалювати навички дослідницької діяльності.

Здійснене дослідження дозволило сформулювати такі теоретичні і практичні висновки й рекомендації. Весь хід дисертаційного дослідження свідчить про актуальність обраної проблеми, про правомірність визначеної гіпотези і передбачених нею завдань.

Підтвердилась очевидна необхідність упровадження нового напрямку в методиці викладання літератури, оскільки це істотно розширює коло знань і вмій учнів, дає можливості розгляду теорії і практики шкільного вивчення літератури з погляду діалектичної єдності світового літературного процесу. При цьому робота не виходить за межі опрацювання окремих творів із застосуванням відомостей з історії і теорії літератури.

У процесі дослідження чітко виявилися фактори, які сьогодні загострюють увагу вчителя до проблеми вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжнов. Вони стосуються великого кола педагогічних впливів, пов'язаних з формуванням світоглядного і морального обличчя сучасного школяра і характеризуються насамперед тим, що за умов незалежності України, якісно нового рівня розвитку міжнародних економічних, політичних і культурних контактів вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжнов позитивно впливає на духовне оновлення підростаючого покоління.

Під час апробації з'ясовано, що художня література в школі стає впливовим засобом, коли вивчається цілісно, системно, у взає-

мов"язках вітчизняної і зарубіжної класики. Використання у навчально-виховному процесі реально існуючих міжлітературних зв"язків і відповідностей значно підвищує виховний вплив літератури.

Школярі, які систематично вивчають українську літературу в контексті світової, легше і повніше встановлюють зв"язки між явищами літератури, виявляють вищу якість знань під час засвоєння основних елементів процесу взаємозв"язку літератури на теоретичному рівні навчального матеріалу. Пропонована методика сприяє формуванню в учнів 9-10 класів нових знань, умінь, відповідно до цього етапу літературної освіти.

Визначений обсяг знань і застосована система роботи позитивно вплинули на усвідомлення теоретичних засад вивчення української літератури у взаємозв"язках із зарубіжною, здійснення найважливіших принципів, зокрема: осмислення національної самобутності літературного явища; визначення типологічних сходжень в українській і зарубіжній літературах; виявлення контактних зв"язків між представниками вітчизняної і зарубіжної класики; орієнтація на специфіку особливостей сприймання учнями творів вітчизняної і зарубіжної літератур.

Результати педагогічного експерименту стверджують думку про те, що розв"язання проблеми взаємозв"язків літератур означає створення проблемної ситуації, виникнення проблемних пізнавальних завдань, пов"язаних з виробленням в учнів умінь орієнтуватися в різних художніх системах, зіставляти художні образи, одночасно схожі і взаємовідмінні. Самостійне, без попередньої підготовки і вказівок вчителя порівняння учнями відомих їм явищ різних літератур вказує на велику перспективу методу і необхідність широкого використання його в процесі вивчення предмета.

У ході дослідно-експериментальної роботи спостерігалось не лише розширення літературних знань і умінь школярів, але й заці-

кавленість їх у духовному спілкуванні з культурою інших народів.

Матеріали дослідження дають теоретико-методичні підстави для удосконалення процесу вивчення літератури в загальноосвітній школі. Відповідні зміни необхідно внести у шкільні підручники, хрестоматії, методичні посібники для вчителів, навчальні плани для підготовки педагогічних кадрів у вузах.

Проблема вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною не вичерпується результатами виконаного дослідження. На часі розробка нових аспектів міжпредметних зв'язків, формування навчальних умінь учнів на різних етапах літературної освіти.

Результати дослідження висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Т.Шевченко і Святе Письмо /деякі аспекти сучасного прочитання творів Т.Шевченка/ : Методичні рекомендації. - Черкаси, 1994. - 18 с.

2. Роль фонових знань у подоланні труднощів сприймання учнями художнього твору /на прикладі зразків української і зарубіжної літератур/ : Методичні рекомендації. - Черкаси, 1994. - 18 с.

3. Черкаський В.М. Вивчення творчості Панаса Мирного // Українська мова і література в школі. - 1984. - № 10. - С. 74-75.

4. Виявлення типологічної спорідненості в процесі вивчення української літератури в контексті світової // Шляхи посилення ефективності практичного курсу української мови та виховання читацької майстерності: Матеріали обласної міжвузівської науково-практичної конференції. - Одеса, 1992. - С. 5-6.

5. Біблійні мотиви у творчості Т.Г.Шевченка /на прикладі вивчення поезії "Ісаія. Глава 35" у 9 класі/ // Україна та її історія у творчості Т.Г.Шевченка. Тези доповідей. - Черкаси, 1993. - С. 7-11.

6. Міфологічне сприйняття України у поезії Т.Г.Шевченка // Народознавство і сучасна школа: Тези доповідей. - Черкаси, 1994. - С. 78-79.

A.V. GRADOVSKIY. Ukrainian Literature Study In Its Interdependence
With Foreign Literature.

Thesis for a master's degree (Education) on speciality I3.00.02
methods of teaching Ukrainian literature. The Institute of Ped-
agogy of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 1994.

Defended are the results of theoretic and practical investiga-
tion. It was determined and proved that the educational aspect of
the given problem had not been solved yet either theoretically or
practically.

It was experimentally confirmed that the principle of Ukraini-
an and foreign literature phenomena study in the unity of their
typological and national specific peculiarities are reported to
be an educational expression of various relations and interrela-
tions between different phenomena of literary process. Methodi-
cal foundation of studying works of Ukrainian and foreign litera-
ture should be based on the use of pithy and comparative methods
of interpretation of the corresponding texts in their unity. Ma-
terials and data of investigation are supposed to give theoretic
and methodical foundation for further perfection of the process
of studying Ukrainian literature at schools providing general
education.

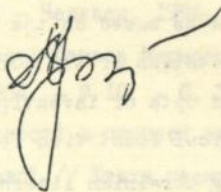
ГРАДОВСКИЙ А.В. Изучение украинской литературы во взаимосвязи
с зарубежной.

Диссертация /рукопись/ на соискание ученой степени канди-
дата педагогических наук по специальности I3.00.02 - методика
преподавания /украинской литературы/, Институт педагогики АПН
Украины, 1994.

Защитаются результаты теоретико-экспериментального исследо-
вания. Установлено, что педагогический аспект изучения данной

проблема является новым, теоретически и практически до настоящего времени не решенным. Экспериментально подтверждено, что принцип изучения литературных явлений украинской и зарубежной литературы в единстве их общих типологических и национально-специфических особенностей является педагогическим выражением отношений различных связей и взаимосвязей между различными явлениями литературного процесса. Методические основы изучения произведений отечественной и зарубежной литературы должны основываться на использовании в анализе содержательного и сопоставительного методов интерпретации соответствующих текстов в их совокупности. Материалы исследования дают теоретико-методические основания для дальнейшего совершенствования процесса обучения литературе в общеобразовательной школе.

Ключові слова: типологічні сходження, типологічний ряд, контактено-генетичні зв'язки, порівняльно-типологічний аналіз.

MS. A. 1. 1. 1. 1.

